

В.В. Петров, А.А. Крючин,
Ю.А. Куницький, В.М. Рубіш,
А.С. Лапчук, С.О. Костюкевич

МЕТОДИ НАНОЛІТОГРАФІЇ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РЕЄСТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ

В.В. ПЕТРОВ, А.А. КРЮЧИН,
Ю.А. КУНИЦЬКИЙ, В.М. РУБІШ,
А.С. ЛАПЧУК, С.О. КОСТЮКЕВИЧ

МЕТОДИ НАНОЛІТОГРАФІЇ

*ПРОЕКТ
«НАУКОВА КНИГА»*

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 2015

Викладено результати перспективних технологій виготовлення нанорозмірних структур, а також досліджень авторів зі створення оптичних систем з високою роздільною здатністю та методів формування рельєфних наноструктур. Визначено технології, які можна використовувати при виготовленні носіїв інформації майбутніх поколінь. Визначено вимоги до систем формування нанорозмірних структур на підкладках оптичних і магнітних носіїв інформації. Наведено результати досліджень зі створення фоточутливих матеріалів з високою роздільною здатністю і методів запису інформації на них.

Для наукових та інженерно-технічних співробітників, які займаються проблемами наноелектроніки і технологіями реєстрації інформації.

Р е ц е н з е н т и :

член-кореспондент НАН України,
доктор фізико-математичних наук,
професор *В.С. Лисенко*
доктор технічних наук, професор *В. В. Данилов*

Відповідальний редактор
доктор технічних наук, професор *О.Г. Додонов*

*Затверджено до друку вченою радою
Інституту проблем реєстрації інформації НАН України
(протокол № 11 від 24.06.2014р.)*

***Видання здійснено частково за державним замовленням
на випуск видавничої продукції***

Науково-видавничий відділ фізико-математичної
та технічної літератури
Редактор *О.А. Микитенко*

© В.В. Петров, А.А. Крючин, Ю.А. Куницький,
В.М. Рубіш, АС. Лапчук, С.О. Костюкевич, 2015
© НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН
України», дизайн, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	7
Р О З Д І Л 1 МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ НАНОРОЗМІРНИХ МАТЕРІАЛІВ І НАНОСТРУКТУР	12
1.1. Перспективи вдосконалення елементної бази інформатики та оп- тоелектроніки на базі наноматеріалів	12
1.2. Типи нанолітографічних технологій	19
1.3. Методи формування темплатів.....	32
1.4. Фізико-хімічні властивості наночастинок та наноструктурованих поверхневих шарів	40
1.5. Методи отримання поверхневих наноструктур.....	42
Р О З Д І Л 2. ТЕРМОЛІТОГРАФІЧНИЙ ЗАПИС НАНОРОЗМІРНИХ СТРУКТУР....	54
2.1. Реєстрація нанорозмірних структур на нелінійних фоторезистах	54
2.2. Аналіз можливостей термолітографічного запису	55
2.3. Фоточутливі матеріали для термолітографічного запису нанорозмір- них структур	59
2.4. Неорганічні фоторезисти на базі халькогенідних склоподібних на- півпровідників для реєстрації нанорозмірних структур	65
2.5. Технології створення перспективних нелінійних фоторезистів	81
2.6. Аналіз вимог до оптичних систем термолітографічного запису.....	86
Р О З Д І Л 3 МЕТОДИ ОПТИЧНОЇ НАНОЛІТОГРАФІЇ, ЯКІ ДАЮТЬ ЗМОГУ ДОЛАТИ ДИФРАКЦІЙНУ МЕЖУ	94
3.1. Технологія імерсійного запису нанорозмірних структур	94
3.2. Можливості і досягнення інтерференційної літографії.....	98
3.3. Поверхнева плазмонна інтерференційна нанолітографія	108
3.4. Технології підвищення роздільної здатності оптичної проекційної літографії	114

Зміст

РОЗДІЛ 4 МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАНОРОЗМІРНИХ СТРУКТУР ЗОНДОВИМИ СКАНУВАЛЬНИМИ МІКРОСКОПАМИ	125
4.1. Механічна модифікація поверхні атомно-силовим мікроскопом	127
4.2. Польове випаровування	134
4.3. Нанолітографія методом локального анодного окислення	135
4.4. Dip-pen літографія	137
РОЗДІЛ 5 БЛИЖНЬОПОЛЬОВА ОПТИЧНА НАНОЛІТОГРАФІЯ	143
5.1. Зонди ближньопольових мікроскопів	143
5.2. Лазерне наноструктурування сканувальним ближньопольовим оптичним мікроскопом	148
5.3. Ближньопольова нанолітографія на самоорганізованих молекулярних моношарах	159
5.4. Ближньопольова нанолітографія на базі високоефективних зондів	164
РОЗДІЛ 6 МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ НАНОСТРУКТУР ЗА ПРИНЦИПОМ «ЗНИЗУ ВГОРУ»	173
6.1. Можливості і перспективи наноімпринтної літографії	173
6.2. Саморегульовальні процеси створення наноструктурних об'єктів	186
6.3. Лазерна наносферна літографія	197
6.4. Двофотонна нанолітографія	204
РОЗДІЛ 7 ДОСЯГНЕННЯ ОПТИЧНОЇ НАНОЛІТОГРАФІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	210
7.1. Перспективи нанолітографії в екстремальному УФ-діапазоні	210
7.2. Перспективи електронно-променевої літографії	214
7.3. Прилади електроніки та оптоелектроніки, створені з використанням наноматеріалів	221
ВИСНОВКИ	227
ПІСЛЯМОВА	229
SUMMARY	234
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	238

CONTENTS

PREFACE	3
LEGEND	5
INTRODUCTION	7
P A R T 1 POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF TECHNOLOGIES PROVIDING FORMATION OF NANODIMENSIONAL MATERIALS AND NANOSTRUCTURES	12
1.1. Perspectives for improving the elemental base of informatics and optoelectronics based on nanomaterials	12
1.2. Varieties of nanolithographical technologies	19
1.3. Methods for formation of templates.....	32
1.4. Physical-and-chemical properties of nanoparticles and nanostructured surface layers.....	40
1.5. Methods for preparation of surface nanostructures	42
P A R T 2. THERMOLITHOGRAPHIC RECORDING OF NANODIMENSIONAL STRUCTURES.....	54
2.1. Registration of nanodimensional structures by using nonlinear photoresists	54
2.2. Analysis of capabilities for thermolithographic recording	55
2.3. Photosensitive materials for thermolithographic recording of nanodimensional structures	59
2.4. Non-organic photoresists based on chalcogenide vitreous semiconductors for preparation of nanodimensional structures	65
2.5. Technologies for creation of promising nonlinear photoresists	81
2.6. Analysis of requirements of optical systems in thermolithographic recording	86
P A R T 3 METHODS OF OPTICAL NANOLITHOGRAPHY THAT ALLOW TO OVERCOME THE DIFFRACTION LIMIT	94
3.1. Technology for immerse recording the nanodimensional structures.....	94
3.2. Capabilities and achievements of interferential lithography	98
3.3. Surface plasmon interferential nanolithography	108
3.4. Technology for enhancement of resolving power in optical projection lithography	114

Contents

P A R T 4 METHODS FOR FORMATION OF NANODIMENSIONAL STRUCTURES BY USING PROBE SCANNING MICROSCOPES	125
4.1. Mechanical modification of surface with atomic-force microscope	127
4.2. Field evaporation	134
4.3. Nanolithography based on the method of local anode oxidation	135
4.4. Dip-pen lithography	137
P A R T 5 NEAR-FIELD OPTICAL NANOLITHOGRAPHY	143
5.1. Probes of near-field microscopes	143
5.2. Laser nanostructuring by using the scanning near-field optical microscope	148
5.3. Near-field nanolithography based on self-organized molecular nanolayers	159
5.4. Near-field nanolithography based on probes of high efficiency	164
P A R T 6 METHODS FOR PREPARATION OF NANOSTRUCTURES IN ACCORD WITH THE PRINCIPLE «FROM BOTTOM TO TOP»	173
6.1. Capabilities and perspectives of nanoimprinting lithography	173
6.2. Self-controlled processes in creation of nanostructures objects	186
6.3. Laser nanosphere lithography	197
6.4. Two-photon nanolithography	204
P A R T 7 ACHIEVEMENTS OF OPTICAL NANOLITHOGRAPHY AND PERSPECTIVES FOR ITS FURTHER IMPROVEMENT	210
7.1. Perspectives of nanolithography in the extreme UV range	210
7.2. Perspectives of electron-beam lithography	214
7.3. Facilities of electronics and optoelectronics created by using nanomaterials	221
CONCLUSIONS	227
SUMMARY IN UKRAINIAN	229
SUMMARY	234
REFERENCES	238